Dr. Karel Chytil:

Práce samouků a diletantů.

Brány našich výstav jsou již uzavřeny a o některých zjevech a zkušenostech při tom shledaných možno zcela nepokrytě promluviti, aniž se komu ublíží.

Jeden zjev, který zavdává podnět k povšechné úvaze o celém thematě, zasahujícím i do oboru národohospodářského, jest činnost samouků a diletantů, která na některých výstavách značnou měrou obracela na sebe pozornost. Tyto práce, řekněme to hned předem, namnoze nezdařené, nevkusné, odstrašující, částečně neužitečné a bezúčelné, objevily se v takovém množství, že přímo vybízejí k tomu, zabývati se vážně na tomto místě tímto projevem lidské energie a píle. Máme zde před sebou velkou výrobu, jejíž rozměry jen můžeme tušiti, výrobu nedisciplinovanou, neorganisovanou, vymykající se veškeré kontrole. Statistika si těchto tichých pracovníků stěží může povšimnouti. V tom ohledu jsou si stejní, samoukové i diletanti, ač podstatně jinak se liší. U obou kategorií vyvíjí se činnost, pro niž není žádné instance kritické a schvalovací, jakou jest v učilištích učitel, v povolání mistr neb ředitel dílny — každý si je sám soudnou stolicí, a to velice shovívavou. Každému se vlastní produkt líbí nejlépe. Jakmile zavládne jistá dávka autokritiky, stává se podobný producent ostýchavým a nejde se svými výrobky na veřejnost.

Hlavní pobídkou k činnosti jest pud, instinkt často neuvědoměný, který individuum nutká zabývati se něčím, od vlastního povolání odchylným; někde jest to projev skutečné tvořivosti, někde však pouhý pud napodobovací; vzpruhou bývá souhlas a pochvala nejbližšího okolí a k tomu se pojívá pak ještě touha po nějakém výtěžku. Tato touha se projevuje zvláště o výstavách, kde většina prací podobného rázu označena byla cenami a to mnohdy ne nízkými. Ta snaha, výrobu zpeněžiti, jest také národohospodářským momentem v celé věci.

Chci pojednati pouze o oborech, jež se týkají umění výtvarných a uměleckého průmyslu, o jiném zaměstnání pomlčím. Mnozí zabývají se zpěvem a hudbou neb divadelním uměním a připravují sobě a jiným příjemné chvíle ušlechtilou zábavou. Jiní jsou sběratelé různého směru, preparátoři přírodnin, vycpávači ptactva a drobné zvěře; jiní mechanikové a hotovitelé modelů, často velmi zdařilých. V těchto oborech dociluje činnost samouků a diletantů zcela slušných výsledků, avšak právě pole výtvarnictví, jež tak mocně je láká, zdá se býti pro ně nejméně příznivo a vděčno. Zde četní snaživci chtí dosáhnouti bez přípravy, namáhání a zdlouhavé průpravy to nejvyšší, zde čím vzdálenější jsou cíle, tím jsou lákavější. Týká se to jmenovitě onoho druhu samouků, kteří ostali v původním stadiu svého vývoje. Jsou případy, kde neobyčejný talent a energie ve shodě s příznivými okolnostmi často nahodilými dopomohou samouku k vyšším stupňům, že mu zjednají příležitost, aby dohonil později, čeho se mu na základech nedostávalo. Takové vzácné případy, které se často ještě legendárně zveličují, jsou pro samouky mocnou pobídkou. Jest zde pochopitelna snaha, dostati se na veřejnost, aby připoutána byla pozornost na možný talent, jenž schopen by byl dalšího vývoje. Pro pedagoga i psychologa bylo by vítáno, kdyby katalogy výstavní v takových případech poskytly zpráv o stáří vystavovatelově, neboť jest v tom veliký rozdíl, je-li autorem mladý člověk, u něhož jest ještě možná změna povolání, či starý muž, u něhož není možnosti nějakého dalšího postupu.

V oboru malířství samouk nejčastěji kopíruje velké figurální komposice, rozšířené a populární obrazy. Druhdy sloužívaly prémie Mikovcova Lumíru za předlohy, a zde bylo třeba osvědčiti vlastní koloristický talent; nyní sahá se k barevným reprodukcím, jako ku př. Brožíkova Husa. Dle přírody samouk nemaluje, ježto nedovede vystihnouti tvary direktně; také krajinomalbu pěstuje jen dle předloh a volí při tom hlavně pitoreskní pohledy staršího původu. Podobiznářství věnuje se spíše diletant, neb profesionista, jehož povolání není malba příliš vzdálenou, jako natěrač, malíř pokojů, fotograf a pod. Že obchodní pomocník, žijící ve velkém městě, zkouší se v navrhování plakátů, návěstí a pozvánek, jest pochopitelno.

Na pole architektury a plastiky pouští se samouk i diletant zřídka, leč bychom v obor architektury čítali ty budovy, modely a klece z různého materiálu. V pracích těch zračí se mnoho píle a trpělivosti, ale málo vkusu a účelnosti; o porozumění architektonických forem nemůže býti ani řeči. Za materiál slouží často věci

odložené a nepotřebné, škatulky od doutníků, sirek a pod., a v tomto zužitkování předmětů, jež jinak by se odhodily, jeví se alespoň trochu praktického smyslu. Věci takto vyrobené mají jediný účel jako hračky, ale vadí jim přílišná složitost a jistá opulence. Při výrobě hraček, kterou lze provozovati jako domácký průmysl, kyne i výtěžek, ale tužby samouka, ač činnost jeho bývá jen projevem hravosti, nesou se zpravidla výše. Pro výrobu hraček přináší samouk, pokud je prostý a nelíčený, přiměřenou disposici, skrovný obzor a naivní cit, blízký dětskému nazírání. Na prostotu, jednoduchost hraček pro nejmladší pokolení klade se se stanoviska výchovy, a to i umělecké, největší váha. Tomuto požadavku lidová a domácká práce dovede nejsnáze vyhověti, a stačí k tomu jistá míra zručnosti řezbářské a nejjednodušší techniky modelovací. Práce toho druhu, loutky, figurky, marionety, Rybrcoulové, různá zvěř a jiné hračky při svých prastarých formách jsou věčně svěžím zdrojem dětské zábavy, sloužícím i k podnícení fantasie dětské. Kromě tohoto pole zřídka kdy se setkáme s nějakým uspokojivým produktem řezbářské a modelovací činnosti samoukův.

Jeden druh řezbaření těší se velikému rozšíření, totiž vyřezávání lupenkou. Na výstavě dělnické ve zvláštním oddělení lupenkářském, ostatní exposice v to nečítajíc, bylo 24 vystavovatelů s 56 předměty zastoupeno. To byli jen vystavovatelé z kruhů dělnických, a připočteme-li k tomu jiné vrstvy, úředníky i sluhy, různé profesionisty a soukromníky, kteří se zálibou řezbu lupenkou pěstují, stojí před námi nepřehledný šik s produkcí, rovnající se velkovýrobě. Lupenkářství jest jedním z největších odvětví diletantských, pěstuje se většinou pro zábavu, a to kruhy, čítajícími se namnoze k inteligenci, má jistou vzájemnou organisaci a používá většinou předloh, přímo k tomu účelu vydávaných. Jest to veliká obec, jejíž členové se oddávají oblíbenému svému zaměstnání někdy přímo s náruživostí. Toho, co samouka dráždí, let za nedosažitelnou metou, při tomto zaměstnání není; má své určité hranice, vymezené technikou, kterou lze snadno si osvojiti. Vkusnost či nevkusnost produktu závislá jest jedině od předlohy. Při velikém počtu těch, kdož obor tento pěstují, nebylo bez zásluhy, když z vážných stran se staly pokusy publikovati předlohy, které alespoň vkus neurážely a které do jisté míry celou tuto činnost regulovaly.

Intarsování a práce v kovovém plechu jsou další varianty a kombinace tohoto odvětví, jednoho na širém poli tak zvaných umění diletantských (Liebhaberkünste). Podrobně pojednává o jednotlivých

těch odvětvích kniha Frant. Sal. Meyera, Handbuch der Liebhaberkünste.

Mnohá tato diletantská umění vznikla za prvních počátků rozvoje uměleckého průmyslu našich dob. Diletantismus zmocnil se technik starých, znova oživených, i nově vynalezených, jako jsou malby na různém materiálu (hedvábí a jiných látkách, porculánu a majolice, skle), práce vpalované, stříkané, práce vrubované, řezané (v kůži), mosaikové a celá řada jiných. Tento diletantismus byl z mnoha stran vítán, poněvadž se od něho očekávalo, že vzbudí a prohloubí smysl pro umění vůbec, že připraví půdu pro utužení a pochopení veškeré umělecké produkce. Pro oprávněnost tohoto názoru často se uváděla mnohoslibná analogie, jakouž poskytoval význam diletantismu v rozvoji hudebního umění XVIII. věku. Jest pravda, že nelze si představiti dobu onu bez toho četného průvodu šlechticů, duchovních, učitelů a jiných amatérů, z nichž se rekrutovala domácí kvarteta, ba celé kapely, a z nichž mnohý si také zakomponoval. Avšak to byli lidé pečlivě vychovaní, úplně připravení, kteří si hleděli osvojiti techniku výkonného umělce i theoretické vědění. Takových pevných základů se našim malířům-diletantům a lupenkářům nedostává, a domníval-li se kdo, že tyto nedostatky se vyrovnají dobrou snahou, byl to optimistický omyl. Snad jediné amatérství, soudíme-li dle výsledku, jest příznivou výjimkou, a to jest právě to nejmodernější — amatérské fotografství. To vzbudilo široký zájem a prospělo industrii, která se zase odvděčila tím, že amatérům umožňuje a zpříjemňuje jich činnost v nejrozsáhlejší míře. Technické obtíže jsou zredukovány tak, že dobrým strojem vládne i dítě, a ať se zachytí co chce z přírody, která ostává věčně vděčným a nevyčerpatelným předmětem, všady vzniká obraz zajímavý v celku i podrobnostech. A mimoděk přestává si amatér počínati mechanicky, přestává býti pasivním, nýbrž učí se ostře pozorovati, rozeznávati tvary, vyvažovati nuance, a zjednává si tak disposice k opravdovému pochopování a vystihování tvorby umělecké. Jest to charakteristické pro naši dobu, že se moderní člověk učí chápati a vystihovati obraz přírody pomocí stroje.

Celou řadu diletantských umění nahoře uvedených provozovaly a provozují se zálibou ženy, jejichž hlavním oborem ostávají při tom ruční ženské práce. Dík veřejným školám měšťanským a pokračovacím, je stav prací ručních na pěkném stupni a vládne v něm nejen píle, ale i vkus. Avšak krom tohoto oboru, a i v něm samém, setkáváme se ještě s kormutlivými zjevy diletantství. Viděli jsme

je zase, ty možné a nemožné práce z papíru a vosku, o kterých jsme se domnívali, že již dávno vymizely, ty žíhané obrazy, před nimiž není žádná plocha jistá, ty všeliké lopotné zbytečnosti, kteréž mají sloužit ozdobě domácnosti. Odkud se to stále ještě béře? Jednak tu vyznívá klášterní vychování, o němž nelze jinak říci na základě všeobecných výstav ručních prací, jež v poslední době se konaly, že v oboru ženských prací ostává oproti celému vývoji o mnoho pozadu, a jednak působí zde ještě vliv neúmorných »Frauenzeitungů«. Jakých tu krásných receptů a vynálezů, jež sděluje »Frau Pastor X.« nebo »Frau Professor Y.«, jak z věcí neužitečných a odhozených, odpadků a střepů pomocí lepení a bronzování lze vyrobiti ty nejkrásnější věci. Všecky jsou »wunderbar« a nestojí to skoro pranic, jen něco vynalézavosti a času, a pak jen trochu lepenek a lepidel, barviv, hřebíčků a cvočků. Tato typická dáma, zdobící vlastními výrobky svůj »Heim«, jest již i u Němců vděčným předmětem satiry. U nás padly ty různé Liebhaberkünste na úrodnou půdu, z které pučí zas nové a nové odrůdy — avšak pohříchu nelze říci, že by zde byly prospěly povznesení vkusu.

Jest otázkou, má-li se celý tento diletantismus šmahem odsouditi, jak se to již z některé strany stalo? Nuže, ignorovati jej nelze, neboť jest příliš rozšířen, a dokud lidstvo lidstvem bude, bude také vždy diletantů v tom i onom oboru, a jde jen o to, učiniti tento pud užitečným, neb alespoň neškodným. Umělecká výchova musí s tímto zjevem počítati, musí věnovati mu stálou pozornost a do jisté míry, pokud možno, jej regulovati. Stalo se tak v počátcích ruchu, čelícího k povznesení uměleckého průmyslu, a nyní po jisté řadě let jest na čase provésti zde nutnou revisi. Leccos samo zanikne; ze škol odborných a uměleckých přichází nová generace, které není veskrz souzeno zaujmouti přední místo v produkci umělecké a která z části rozmnoží řady diletantů, ale diletantů s přiměřenou průpravou, pečlivě odchovaných. Silnější dávka kriticismu, kterou nynější pokolení ze škol a literatury si odnáší, právě v těchto případech nebude na škodu, jmenovitě vzbudí-li také správnou autokritiku. Osamělé anebo skryté projevy nevkusu pozbudou vlivu. Celému zjevu a procesu dlužno však věnovati pozornost nejen se stanoviska výchovy umělecké, ale i po stránce národohospodářské.